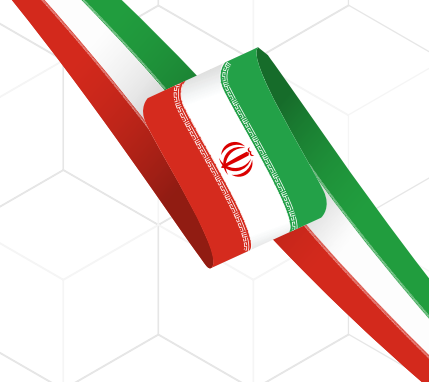

مؤسسه مطالعات پژوهش های بازرگانی

شناسایی و تحلیل پیشران های کلیدی آمایش منطقه ای (براساس تحلیل های کمی و آینده پژوهی)

استان آذربایجان شرقی

شهریور ۱۴۰۲

استان آذربایجان شرقی

یکی از اهداف اصلی آمایش سرزمین و برنامه‌های کلان توسعه کشور تأکید برگسترش فعالیت‌های صنعتی در فضای جغرافیایی و تخصص‌یابی منطقه‌ای برای شکل‌گیری تقسیم کار فضایی است. تمرکز فعالیت‌های صنعتی در چند نقطه خاص کشور و توزیع نامتوازن آنها در پهنه‌ی سرزمین به یکی از مهم‌ترین چالش‌های، فراروی سیاست‌گذاران و آحاد مردم تبدیل شده است. در واقع سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی صحیح اقتصادی در هر کشوری مستلزم شناخت امکانات و قابلیت‌های تولیدی و تجاری مناطق مختلف است. بر این اساس مستند حاضر به بررسی نتایج «طرح شناسایی و تحلیل پیشران‌های کلیدی آمایش منطقه‌ای براساس تحلیل‌های کمی و آینده‌پژوهی» به تفکیک استان‌ها به ترتیب فهرست ذیل ارائه شده است.

- بخش ۱. اولویت‌ها و مزیت‌های تولیدی استان بر اسناد مصوب ملی و استانی آمایش سرزمین؛
- بخش ۲. مشخصات عمومی استان (جمعیت، مساحت و تخصص‌های عمده استان)؛
- بخش ۳. بررسی شاخص‌های تخصص منطقه‌ای؛
- بخش ۴. نتایج مطالعات آینده‌پژوهی.

بخش ۱

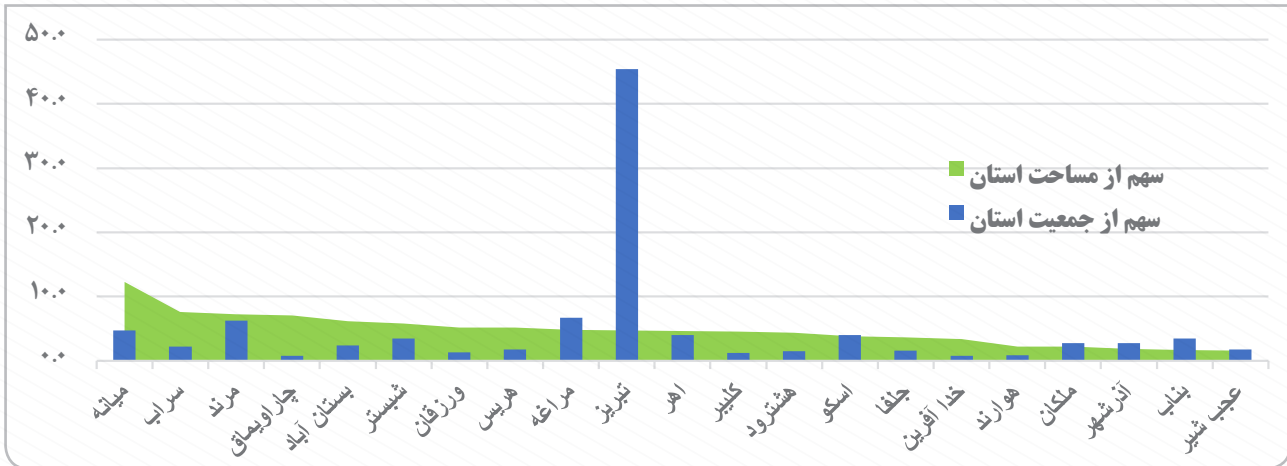
حوزه‌های دارای اولویت توسعه صنعت، معدن و تجارت استان براساس مطالعات آمایش سرزمین

شهرستان‌ها یا نقاط مستعد توسعه	عنوان فعالیت	حوزه
شبستر	صنایع پتروشیمی و پالایشگاهی	صنعت
اهر، بناب، تبریز، جلفا، چارویماق، سراب، شبستر، میانه، ملکان و مرند	صنایع شیمیایی، بهداشتی و دارویی	
تبریز	لاستیک و پلاستیک	
آذرشهر، اسکو، بناب، جلفا، خداآفرین، چارویماق، ورزقان، سراب، کلیبر، مراغه، ملکان و مرند	صنایع غذایی	
بستان‌آباد، چارویماق، ورزقان، میانه	صنایع کانی‌های فلزی	
آذرشهر، تبریز، جلفا، شبستر، عجب‌شیر، هشترود	صنایع کانی‌های غیرفلزی	
تبریز، چارویماق، سراب، شبستر، کلیبر، عجب‌شیر، میانه، هریس، ملکان	دباغی و عمل‌آوردن چرم	
هریس	منسوجات	
جلفا	تولید چوب و محصولات چوبی	
آذرشهر، اسکو، بناب، سراب، میانه	ماشین‌آلات و تجهیزات	
اهر	تولید محصولات فلزی فابریکی	
تبریز، جلفا، ورزقان، شبستر	ماشین‌آلات مولد و انتقال برق	
تبریز	وسایل نقلیه موتوری	
تبریز، جلفا	تولید ابزار پزشکی و ابزار اپتیکی و ابزار دقیق	
میانه	بازیافت	
بستان‌آباد، خداآفرین، ورزقان، سراب	استخراج سنگ‌های فلزی	معدن
منطقه آزاد ارس، هریس، تبریز	بازرگانی، خدمات پیشتیبان تولید	تجارت

بررسی ساختار مطلوب توسعه صنعت، معدن و تجارت استان به لحاظ آمایش سرزمین حاکی از آن است که رشته فعالیت‌های صنایع غذایی، صنایع شیمیایی، بهداشتی و دارویی، صنایع دباغی و عمل‌آوری چرم در بیشترین فراوانی را در سطح شهرستان‌های استان به لحاظ استعداد استقرار واحد صنعتی دارند؛ ضمن اینکه بررسی صنایع موجود استان حاکی از آن است که بیش از ۵۰ درصد صنعت استان به رشته فعالیت‌های صنایع غذایی، لاستیک و پلاستیک، کانی غیرفلزی، ماشین‌آلات و تجهیزات و صنایع فلزی فابریکی اختصاص یافته است.

مشخصات عمومی استان (جمعیت، مساحت و تخصص‌های عمده استان)

سهم از مساحت و جمعیت کل استان

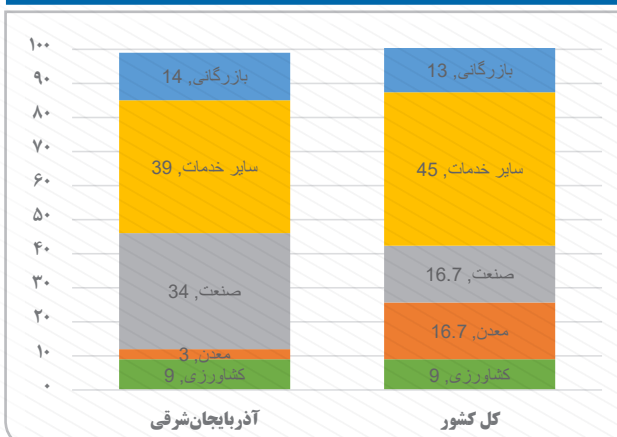

جمعیت استان آذربایجان شرقی (میلیون نفر) ۳٫۹ (سهم از کل کشور ۴٫۷)

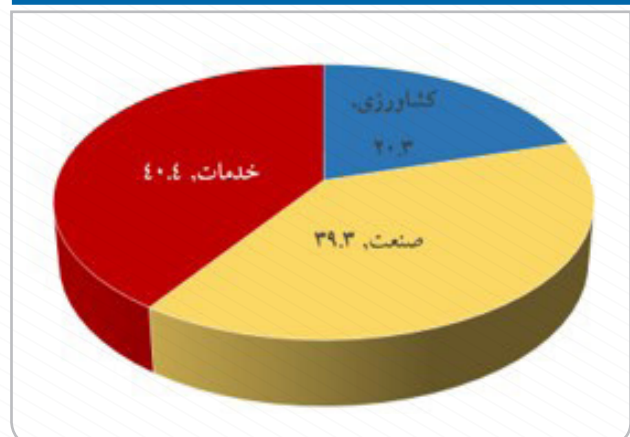
مساحت استان آذربایجان شرقی (کیلومتر مربع) ۴۵۶۵۰ (سهم از کل کشور ۲٫۸)

جمعیت و مساحت دو فاکتور اصلی هستند که در بستر زمان و مکان و درکنش متقابل با سطح تکنولوژیکی جوامع، تراکم‌های شهری را رقم می‌زنند؛ بررسی نسبت بین جمعیت و مساحت یکی از نشانه‌های عدم تعادل در مناطق است؛ همانطور که در نمودار مشاهده می‌شود شهرستان تبریز با کمتر از ۵ درصد مساحت استان، بیش از ۴۵ درصد جمعیت استان را در خود جای داده است. در نقطه مقابل شهرستان میانه با بیش از ۱۲ درصد مساحت است و سابقه تاریخی قرارگیری بر مسیر جاده ابریشم، کمتر از ۵ درصد جمعیت استان را به خود اختصاص داده است.

سهم ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی استان آذربایجان شرقی

سهم اشتغال بخش‌های اقتصادی استان آذربایجان شرقی

آمارها مربوط به مرکز آمار ایران و میانگین ۱۰ ساله منتهی به سال ۱۳۹۸

بررسی سهم اشتغال و ارزش‌افزوده بخش‌های اقتصادی حاکی از آن است سهم بخش صنعت استان آذربایجان شرقی به مراتب از کل کشور نیز بالاتر است و توسعه بخش خدمات پشتیبان تولید و تجارت از پتانسیل‌های اشتغال‌زایی و رشد ارزش‌افزوده استان است.

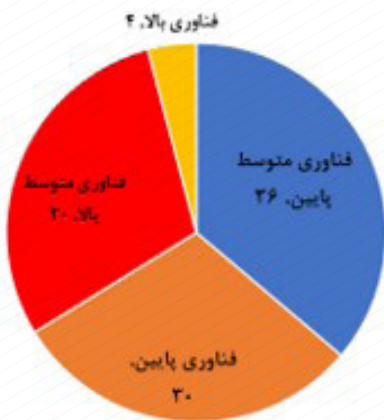

بررسی شاخص‌های تخصص منطقه‌ای

بخش ۳

تعداد کارکنان (نفر)	ارزش افزوده (میلیارد ریال)	تعداد کارگاه	آمار سال ۱۳۹۸
۱,۸۰۳,۸۱۶	۴,۶۵۰,۹۰۰	۲۹,۱۴۸	کل کشور
۱۰۹,۰۸۹	۲۱۳,۲۷۹	۱,۷۳۵	آذربایجان شرقی
۶,۰	۴,۶	۶,۰	سهم استان از کل کشور

سطح فناوری صنایع استان آذربایجان شرقی-۱۳۹۸

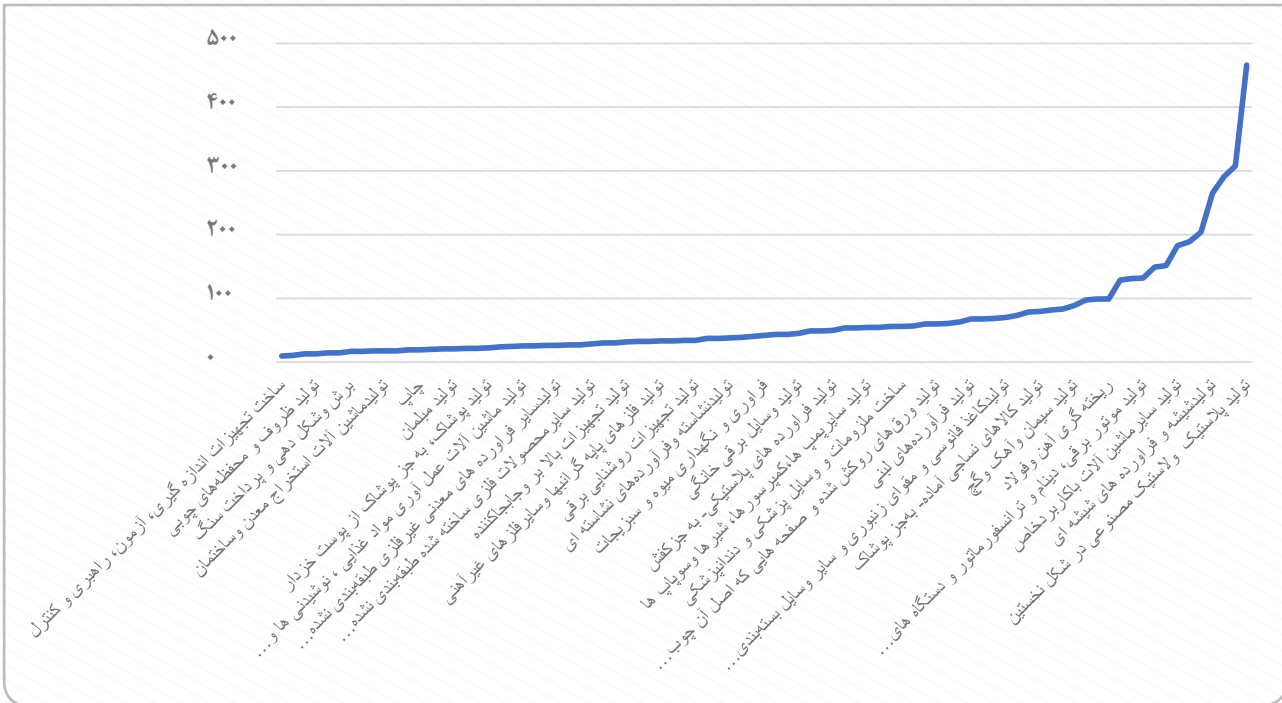

- ▶ استان آذربایجان غربی با وجود سهم حدود ۶ درصدی از تعداد کارگاه‌ها و شاغلین بخش صنعت کشور، سهم حدود ۴,۶ درصدی از ارزش افزوده صنعت کشور را به خود اختصاص داده است.
- ▶ چهار رشته فعالیت صنایع غذایی و آشامیدنی، محصولات لاستیکی و پلاستیکی، تولید کانی غیرفلزی و تولید ماشین آلات و تجهیزات سهم ۴۶ درصدی از تعداد صنایع فعال استان را به خود اختصاص داده‌اند.
- ▶ ۶۶ درصد صنایع استان از فناوری پایین و متوسط پایین برخوردارند
- ▶ بررسی اشتغال هر بنگاه به تفکیک رشته فعالیت، حاکی از آن است که ۱۱ رشته فعالیت دارای میانگین اشتغال بالای ۱۰۰ نفر به ازای هر کارگاه است.

ترکیب صنایع موجود استان-۱۳۹۸

میانگین اشتغال هر بنگاه به تفکیک رشته فعالیت

شاخص ضریب ساختاری استان آذربایجان شرقی ۹۸-۱۳۹۰					
عنوان	کشاورزی	معادن	صنعت	بازرگانی	خدمات
آذربایجان شرقی	۱۰۱٫۲	۱۱۲٫۷	۱۰۰٫۸	۱۰۰٫۹	۹۸٫۱
میانگین کل کشور	۱۰۴	۹۶٫۷	۱۰۲	۱۰۲٫۲	۹۹٫۷

شاخص تغییرات ساختاری، توان اقتصادی و تمرکز ارزش افزوده یک فعالیت اقتصادی را نسبت به سال پایه (۱۰۰) نشان می‌دهد، بدین ترتیب که هر قدر میزان آن نسبت به سال پایه افزایش یافته باشد، بیانگر مقدار وسعت و رشد فعالیت اقتصادی مورد نظر در مقایسه با سایر فعالیت‌ها است. فعالیت‌هایی که در مقایسه با سایر فعالیت‌ها از رشد ارزش افزوده بیشتری برخوردار بوده‌اند و توانسته‌اند توان اقتصادی خود را حفظ کنند یا افزایش دهند، بیش از سایر فعالیت‌ها، تحت تأثیر سیاست‌های اقتصادی یا تغییرات ساختاری قرار گرفته‌اند. نتایج محاسبات شاخص ضریب ساختاری استان حاکی از آن است که بخش معدن بهترین عملکرد بخش‌های اقتصادی استان طی یک دهه منتهی ۱۳۹۸، مربوط به بخش معدن است؛ ضمن اینکه بخش معدن استان در مقایسه با کل کشور نیز عملکرد بالاتری داشته است. بخش کشاورزی در رتبه دوم بهبود روند ایجاد ارزش افزوده جای گرفته و بخش صنعت و بازرگانی در حد مرزی قرار دارند و لازم است برنامه‌ریزی برای بهبود ارزش افزوده این بخش‌ها از طریق افزایش ارزش افزوده بخش تجارت و تکمیل زنجیره تولید معادن صورت پذیرد. بخش خدمات نیز عملکرد ضعیفی نسبت به مابقی بخش‌های اقتصادی استان و البته بهتر از میانگین کل کشور داشته است.

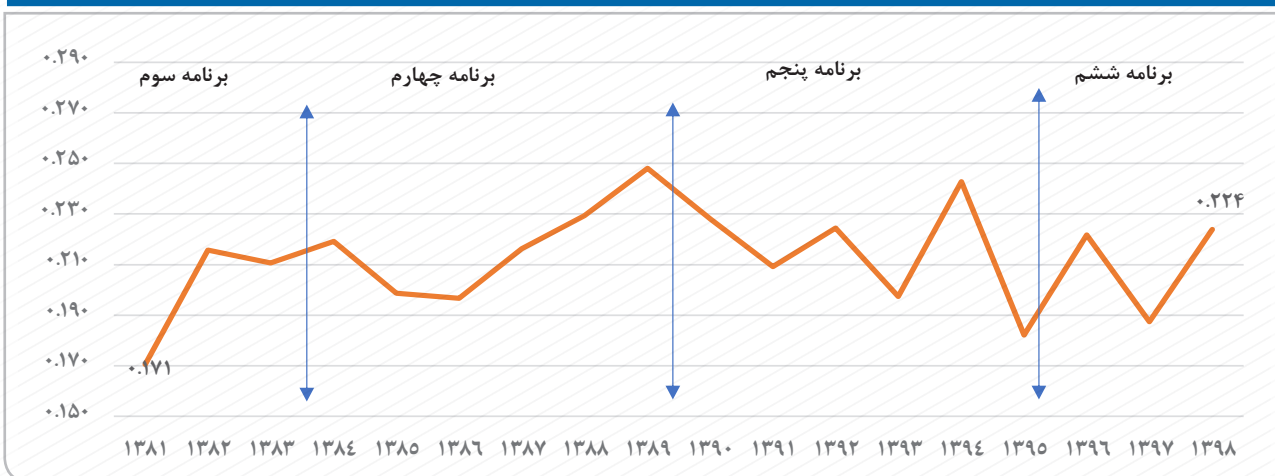
بخش ۳

بررسی شاخص‌های تخصص منطقه‌ای

ضریب جینی تخصصی شدن منطقه‌ای استان آذربایجان شرقی

مقدار شاخص ۱۳۹۸	۰,۲۲۴
متوسط رشد سالانه طی دوره ۸۱-۱۳۹۸ (درصد)	۱,۶
تغییرات طی دوره ۸۱-۱۳۹۸ (درصد)	۳۱,۳

رشد شاخص تخصصی شدن منطقه‌ای استان (۹۸-۱۳۸۱)/درصد

ضریب جینی تخصصی شدن منطقه‌ای، عددی بین صفر و یک است که هرچه به یک نزدیکتر، نشان‌دهنده تخصصی شدن بیشتر است. هدف از تخصصی شدن منطقه‌ای آن است که هر منطقه بر اساس مزیت‌ها و شایستگی‌های خود در چهارچوب سیاست‌های کلان سرزمینی در چند رشته فعالیت از فعالیت‌های اقتصادی، نقش تخصصی ایفا کرده و بر اساس آن با مناطق دیگر همکاری مرکز پیمرامون برقرار کند.

هرچند روند تغییرات ضریب جینی تخصصی شدن منطقه‌ای، طی دوره ۹۸-۱۳۸۱ به طور متوسط روند افزایشی (۱,۶ درصد) بوده است.

بررسی روند تغییرات آن بر اساس برنامه‌های توسعه نیز حاکی از آن است که در برنامه سوم روند افزایشی بوده، در اواخر دوره چهارم نیز روند افزایشی مجدد دیده شده است. این درحالی است که در برنامه پنجم و ششم روند نوسانی شدید مشاهده می‌شود.

ضریب مکانی، معیار آماری است که نشان می‌دهد رشته فعالیت‌های خاص در یک منطقه نسبت به کل متمرکزتر است؛ بدین ترتیب که در صورتیکه ضریب مکانی یک فعالیت صنعتی از عدد یک بزرگتر باشد نشان‌دهنده فعال و متمرکز بودن این فعالیت صنعتی در منطقه مدنظر نسبت به کل اقتصاد است و بالعکس هرچه میزان ضریب بهره‌ی مکانی در یک فعالیت صنعتی در منطقه بزرگتر باشد، نشان‌دهنده تخصص بیشتر منطقه مدنظر در آن فعالیت است. نتایج محاسبات ضریب مکانی برای دوره ۱۸ ساله ۹۸-۱۳۸۱ به شرح جدول ذیل است.

بررسی شاخص‌های تخصص منطقه‌ای

بخش ۳

صنایع کارخانه‌ای پیشرو در استان آذربایجان شرقی

کد آیسیک	توضیحات	۱۳۸۱	۱۳۹۸	ضریب تغییرات طی دوره (درصد)	میانگین ۱۰ سال اخیر
۱۰۷۳	تولید کاکائو، شکلات و شیرینی‌های شکر	۴,۸۹	۱۲,۰۳	۸۲,۹۶	۱۱,۵۵
۲۸۱۸	تولید ابزار دستی موتوردار	۰,۰۰	۲۰,۹۰	۲۶۹,۶۱	۶,۸۱
۲۸۲۲	اره برقی ثابت - تولید	۶,۲۹	۵,۹۳	۴,۸۷	۶,۲۵
۲۸۱۴	تولید یاتاقان، چرخ دنده و دیفرانسیل	۵,۰۸	۷,۴۲	۲۰,۹۱	۵,۴۶
۲۸۲۱	تولید ماشین‌آلات کشاورزی و جنگلداری	۱,۶۹	۱۳,۶۸	۳۸۴,۱۰	۵,۱۳
۱۵۲۰	تولید کفش و پاپوش	۲,۸۹	۵,۷۴	۲۲,۵۰	۴,۶۲
۲۵۹۲	عمل‌آوری و روکش کردن فلزات؛ ماشین‌کاری	۳,۲۰	۳,۲۹	۲۲,۸۳	۳,۵۷
۲۴۳۱	ریخته‌گری آهن و فولاد	۲,۱۲	۲,۶۶	۱۰,۹۷	۲,۹۹
۳۰۲۰	تولید لوکوموتیوهای راه آهن و وسایل نقلیه ریلی	۹,۳۱	۶,۳۳	۱۵۶,۰۱	۲,۶۹
۱۰۳۰	فراوری و نگهداری میوه و سبزیجات	۳,۷۳	۲,۵۷	۱۰,۸۷	۲,۵۲
۲۲۲۰	تولید فراورده‌های پلاستیکی - به جز کفش	۰,۳۵	۲,۷۱	۱۲۵,۵۴	۲,۱۳
۲۵۹۱	چکش‌کاری، پرسکاری، قالب‌زنی، پتک‌کاری، شکل‌دهی فلزات با غلتک و متالورژی گردها	۲,۱۷	۱,۶۲	۸۹,۳۴	۱,۹۰
۲۷۱۰	تولید موتور برقی، دینام و ترانسفورماتور و دستگاه‌های توزیع و کنترل برق	۱,۲۹	۲,۰۸	۴۸,۵۸	۱,۸۷
۱۰۸۰	تولید غذای آماده حیوانات	۰,۰۵	۱,۵۶	۱۹۹,۲۲	۱,۶۷
۲۳۱۰	تولید شیشه و فراورده‌های شیشه‌ای	۰,۰۰	۲,۵۶	۱۷۴,۶۲	۱,۵۵
۲۸۲۹	تولید سایر ماشین‌آلات با کاربرد خاص	۰,۰۰	۵,۹۷	۳۲۴۱,۲۹	۱,۵۴
۲۸۲۵	تولید ماشین‌آلات عمل‌آوری مواد غذایی، نوشیدنی‌ها و دخانیات	۰,۱۵	۱,۹۴	۳۵۸,۵۵	۱,۴۴
۲۵۹۹	تولید سایر محصولات فلزی ساخته شده طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۰,۳۱	۲,۷۷	۱۵۶,۸۴	۱,۴۳
۱۹۲۰	تولید فراورده‌های پالایش شده نفت	۱,۲۰	۱,۴۱	۲,۹۴	۱,۳۰
۲۶۱۰	ساخت تخته مدار و قطعات الکترونیکی	۰,۰۰	۲,۶۸	۵۹۷,۷۰	۱,۱۹
۲۹۱۰	تولید وسایل نقلیه موتوری	۰,۰۰	۱,۱۶	۱۲۱,۳۰	۱,۱۶

ماخذ: محاسبات تحقیق بر اساس داده‌های کارگاه‌های صنعتی مرکز آمار ایران

بخش ۴

نتایج مطالعات آینده‌پژوهی

برای شکل‌دهی آینده صنعت، معدن و تجارت در کشور با توجه به ملاحظات آمایش سرزمین، طی مطالعات آینده‌پژوهی ۱۰ پیشران کلیدی ۱. انقلاب صنعتی چهارم، ۲. مسئولیت‌های اجتماعی و تاکید بر رفاه اجتماعی، ۳. نقش دانشگاه‌ها در بخش صنعت، معدن و تجارت، ۴. منابع جدید انرژی، ۵. هم‌گرایی علوم فوتونیک، بیوتکنولوژی، فناوری نانو، میکروفناوری، فناوری اطلاعات و ارتباطات و مواد پیشرفته در سیستم‌های تولیدی، ۶. تغییرات جمعیت‌شناسی و افزایش شهرنشینی، ۷. سیاست‌های دولت در ابعاد ملی و بین‌المللی، ۸. تغییرات اقلیمی و اثرات زیست‌محیطی، ۹. اقتصاد چرخشی و کربن‌زدایی و ۱۰. مدیریت آب در فرایندهای صنعتی و معدنکاری شناسایی شدند. در ادامه نتایج تحلیل شاخص تمرکز با استفاده از داده‌های پیشین و همچنین نتایج پرسشنامه تکمیل‌شده توسط خبرگان استانی با توجه به روندهای جهانی آینده موثر بر بخش صنعت، معدن و تجارت طی دوره ۱۰ ساله پیش رو در جدول ذیل آورده شده است.

نام استان	نتایج شاخص تمرکز		نتایج پرسشنامه (افق ۱۴۱۴)	
	رشته فعالیت‌های در حال رشد	رشته فعالیت‌های در حال افول	رشته فعالیت‌های کلیدی	رشته فعالیت‌های تضعیف شده
آذربایجان شرقی	تولید کاکائو، شکلات و شیرینی‌های شکر	تولید تجهیزات بالا بر وجابجاکننده	تولید فراورده‌های غذایی	تولید منسوجات
	تولید ابزار دستی موتوردار	تولید سایر منسوجات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	تولید داروها و فراورده‌های دارویی شیمیایی و گیاهی	تولید چوب و فراورده‌های چوب و چوب‌پنبه (به جز مبلمان)، ساخت
	اره برقی ثابت - تولید	تولید سایر فراورده‌های غذایی	تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده
	تولید باتاقان، چرخ دنده و دیفرانسیل	تولید فراورده‌های نسوز	تولید انواع آشامیدنی‌ها	تولید کک و فراورده‌های حاصل
	تولید ماشین‌آلات کشاورزی و جنگلداری	تولید کالاهای نساجی آماده - به جز پوشاک	تولید پوشاک	ساخت محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری

جمع بندی

استان آذربایجان شرقی ۲٫۸ درصد از مساحت کشور و ۴٫۷ درصد از جمعیت کشور را به خود اختصاص داده است. سهم این استان از ارزش افزوده کشوری در بخش صنعت حدود ۶٫۹ درصد و در بخش معدن ۸٫۴ درصد بوده است. از مهم‌ترین زیرساخت‌های کلیدی در حوزه تولید (صنعتی و معدنی) و تجارت استان آذربایجان شرقی می‌توان به ۵۸ ناحیه و شهرک صنعتی اشاره داشت. همچنین از منظر تعداد واحدهای صنعتی، ۴۶ درصد صنایع استان تنها در سه رشته فعالیت صنعتی صنایع غذایی و آشامیدنی، ساخت مواد و محصولات شیمیایی و ساخت ماشین‌آلات و تجهیزات است. ضمن آنکه ۴۵ درصد از مجموع واحدهای صنعتی استان نیز در شهرستان تبریز استقرار دارند. نقش استان آذربایجان شرقی در شکل‌دهی و تحقق آینده مطلوب صنعت، معدن و تجارت، توجه ویژه به رشته فعالیت‌های کلیدی شناسایی شده با توجه به پیشران‌های کلیدی آینده است. در این میان پیشران‌های انقلاب صنعتی چهارم و تغییرات اقلیمی و اثرات زیست‌محیطی تاثیر زیادی بر آینده استان دارند؛ همچنین از دیگر نقاط قوت ساختار تولید صنعتی استان مربوط به دانشگاه‌های توانمند استان، پتانسیل‌های معدنی و صنعت ماشین‌سازی استان است.